

Pregledni naučni rad

Datum prijema rada:
28. jun 2023.

Datum prihvatanja rada:
4. jul 2023.

Tamara Marić

Doc. dr na Fakultetu pravnih
nauka Univerziteta Apeiron,
Ministarstvo pravde Republike
Srpske, t.marić@mpr.vladars.
net

Smrtna kazna u XXI vijeku

Apstrakt: U odnosu na zatvorske i novčane kazne koje zauzimaju centralno mjesto u većini savremenih sistema krivičnih sankcija, o opravdanosti postojanja smrtne kazne još uvijek postoje duboko poprečna mišljenja pravnih teoretičara i javnog mijenja. Iako je u posljednjih nekoliko decenija brisana iz sistema kazni u velikom broju zemalja, istovremeno smrtna kazna još uvijek postoji u krivičnim zakonodavstvima država širom svijeta. Šta kažu posljednje statistike o broju izvršenih smrtnih kazni na svjetskom nivou, na koji način smrtna kazna egzistira u krivičnim zakonodavstvima tamo gdje postoji i za koja krivična djela se može izreći, na osnovu kojih pravnih mehanizama je ukinuta tamo gdje više ne postoji, kakvi su argumenti pravnih teoretičara koji se i dalje zalažu za ukidanje ove kazne a koja su opravdanja njenih zagovornika, kakvi oblici egzekucije danas postoje, sve su to pitanja čiji odgovori će biti obrađeni u okviru teme ovog referata.

Ključne riječi: smrtna kazna, kapitalna sankcija, svrha kažnjavanja, abolicionizam, opravdanost kapitalne sankcije.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Smrtna kazna (*poena capitalis*, *death penalty*) predstavlja najstrožiju i najokrutniju zakonom predviđenu kaznu koja se sastoji u oduzimanju života, odnosno usmrćivanju fizičkog lica nakon što ga sud pravosnažno oglasi krivim za određeno krivično djelo. Ovu specifičnu i krajnje okrutnu kaznu, sud jedne države može izreći u uslovima kada je ona kao takva propisana krivičnim zakonodavstvom, nakon sprovedenog krivičnog postupka koji je strogo zakonom propisan i nakon donošenja pravosnažne sudske odluke kojom se izriče ova vrsta kazne. U praksi se dešava da protekne značajan vremenski period, nekada i godine, od momenta pravosnažnosti sudske odluke do momenta samog izvršenja (egzekucije) što predstavlja dodatnu specifičnost kada je u pitanju sama priroda ove kazne ali i stanje i prava ovakvih osuđenika. Smrtna kazna, pored progona iz zajednice, deportacije i relegacije, spada u red eliminatornih kazni. Smatra se kapitalnom jer je najteža i najstrožija. Kada je u pitanju način izvršenja ove kazne, hronološki dugo se izvršavala na veoma surove načine (spaljivanje, nabijanje na kolac, razapinjanje, giljotina i sl.) i to veoma često na javnim mjestima a prethodili su joj mučenje i tjelesno kažnjavanje osuđenog. Danas prema dostupnim podacima, u državama u kojima postoji, ova kazna se izvršava bez mučenja, bezbolno i

humano (ako ubistvo može da bude humano), a izvršava se na razne načine: strijeljanjem, vješanjem, injekcijom, otrovom, električnom strujom i dr.

Postojanje smrtnih kazni podrazumijeva postojanje pozitivnog krivičnog zakonskog propisa koji definiše u kojim uslovima i za koja krivična djela se fizičkom licu može izreći smrtna kazna. Samim tim predstavlja najtežu kaznu, odnosno kapitalnu kaznu u onim krivičnim sistemima u kojima postoji. Hronološki gledano, dugo vremena je postojala u velikom broju zemalja. Nazivala se sudsko ubistvo jer je podrazumjevala praksu država da kao kaznu odobri ubistvo osobe koja bude osuđena u sudskom procesu za zločin, čin izvršenja se nazivao ezgekucija a zatvorenik koji je bio osuđen na smrt i čekao pogubljenje obično se nazivao kasiranim za smrt¹. Smrtna kazna se razvila iz tzv. krivne osvete i svoje korijene vuče iz Kodeksa Ur-Nammua (oko 2100. godine p.n.e.), najstarijeg poznatog zakonika iz Mesopotamije, ispisanog na tablicama sumerskim jezikom, a koji je sačuvan uprkos zubu vremena. Dugo vremena, kroz različite istorijske epohe, izvršavana je surovo, na javnim mjestima, obično na gradskim trgovima i mjestima ispred vjećnica ili crkava, obično u vašarske ili pijačne dane. Nekada je izvršenju smrtnih kazni prethodilo mučenje i tjelesno kažnjavanje osuđenog sa ciljem da mu se nanese što veće patnje, bolovi, ponižnje i muke².

Iako spada u red najstarijih kazni koje poznaje krivično zakonodavstvo, opravdanost njenog postojanja je dugi niz decenija unazad bila, i još uvijek jeste, uzrok argumentovanih diskusija i rasprava pravnih teoretičara i šireg javnog mjenja, gdje se pojavljuju dvije oportunističke struje i to protivnici smrtnih kazni (abolicionisti), s jedne strane, i pristalice, odnosno zagovornici (retencionisti) iste s druge strane. Svaka od navedenih struja zagovara svoje argumente i od istih ne odstupa, a koliko su snažni a istovremeno oportuni i podijeljeni potvrđuje činjenica da u XXI vijeku smrtna kazna postoji u najrazvijenijim zemljama svijeta (SAD, Kina, Japan, Indija, Turska, Iran i dr.) dok je ova kazna brisana iz kaznenih sistema gotovo svih država evropskog kontinenta. U nekih državama kao srednje rješenje uveden je moratorijum na njeno izvršenje (Rusija), a tamo gdje je ukinuta za najteža krivična djela ova eliminatorna kazna zamjenjena je kaznama doživotnog ili dugotrajnog zatvora.

U kontekstu prethodno navedenog, a uprkos svim činjenicama kako smrtna kazna ne utiče na smanjenje stope kriminaliteta i da je život čovjeka najveća pravno zaštićena vrijednost, može se zaključiti da je smrtna kazna ipak surova realnost u značajnom dijelu svjetskih pravnih sistema i modernom pravosuđu XXI vijeka. Iako se broj izvršenih smrtnih kazni godišnje smanjuje na šta ukazuju i svjetske statistike, istovremeno je zabrinjavajući broj propisanih krivičnih djela za koja se može izreći ova surova kazna u različitim pravnim sistemima širom svijeta.

2. ISTORIJSKI PREGLED

Smrtna kazna spada u red najstarijih kazni u krivičnom pravu³. Smrtna kazna se primjenjivala kroz istoriju vrlo široko, uvijek za teža, a ponekad i za lakša krivična djela. Predstavlja relikv krvne osvete koja je predstavljala nepisano pravilo, tj. običaj koji je postojao u plemenskim zajednicama a dopuštao je srodnicima ubijene žrtve da se osvete počinitelju ubistva i njegovom plemenu. Krvne osvete su imale karakter rata bez granica između po-

¹ Capital Punishment. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Dostupno na: <https://iep.utm.edu/> (31.3.2023).

² Jovašević, D., Stevanović, Z. (2007). *Pravni aspekti izvršenja krivičnih sankcija*. Beograd, 62.

³ *Ibid.*, 63.

rodica jer su osвете na osvetu porodica koje duguju krv, odnosno čiji su članovi bili ubijeni dovodile do istrebljenja gotovo čitavih plemena. Ukoliko se istorijski sagleda princip taliona (oko za oko), smrtna kazna svoje korijene vuče iz Kodeksa Ur-Nammua (oko 2100. godine p.n.e.) kao jednog od najranijih pisanih pravnih tekstova. Ovaj mesopotamijski kodeks poznat je po tome što je, iako tri vijeka stariji o Hamurabijevog zakona, sadržao pravna pravila koja su bila pisana u kazuističkom obliku gdje je za svaki zločin predviđena kazna. Između ostalih ovaj Kodeks je predviđao smrtnu kaznu za krivična djela ubistva i plačke na sledeći način: „Ako čovjek izvrši ubistvo, taj čovjek mora biti ubijen. Ako čovjek počini pljačku, biće ubijen.“⁴ Vremenom, povećavao se broj vjerskih i društvenih kažnjivih djela za koja se predviđala smrtna kazna, dok su mnoga starovjekovna carstva praktikovala javna smaknuća s ciljem zabavljanja gledalaca ali i prestrašivanja narodanih masa.

Srednji vijek su obilježila brutalna smaknuća i okrutne kazne. Rimsko carstvo je sprovođilo smrtnu kaznu uz podršku tadašnje rimokatoličke crkve koja je opravdavala smrtnu kaznu posebno protiv svih koji su smatrani paganima. Ovo je posebno bilo izraženo za vrijeme vladavine cara Konstantina kada je hrišćanstvo priznato kao državna religija. Zanimljiv je podatak da je Istočno Rimsko carstvo već u VIII vijeku počelo da redukuje smrtnu kaznu na način da su bile zamjenjivane tjelesnim kaznama poput odsjecanja nosa ili ušiju kao jedan vid pedagoškog uticaja na zločince. U kasnom srednjem vijeku, kako se povećavala ugroženost moći, položaja i monopola pape, careva i plemstva, tako su smaknuća bila ne samo učestalija već i okrutnija. Posebno su značajni inkvizicija i spaljivanje vještica iz tog perioda. Do kasnog srednjeg vijeka smrtnu kaznu su se izvršavale kao pojedinačna pogubljenja na različite načine: razapinjanjem, nabijanjem na kolac, gilotina, spaljivanje na lomači i dr.

XVIII vijek se može navesti kao izvjesna prekretnica u izvršenju smrtnu kaznu jer su predstavnici klasične škole počeli da iskazuju kritiku prema tadašnjim normama srednjovjekovnog prava⁵ što je rezultiralo ne samo smanjenjem obima krivičnih djela za koje je bila predviđena ova kazna već i do ublažavanja samog načina njenog izvršenja. Pitanje o ukidanju smrtnu kaznu pokrenuo je Čezare Bekarije, što je dovelo do stvaranja abolicionističkog pokreta u periodu između 1761. i 1764. godine. Ovaj Italijanski pravnik je u Milanu 1764. napisao knjigu „O zločinima i kaznama“, u kojoj se kritikuje krivično pravo i pravosuđe feudalne epohe i daje se niz pozitivnih prijedloga za novu izgradnju krivičnog prava. U svom djelu Čezare se dalje zalagao da se kazna izriče samo na osnovu zakona i da ona treba da ima za cilj popravljanje učinioca. Takođe provodio je principijelnu borbu protiv smrtnu kaznu koju je smatrao nelogičnom, jer država na takav način primjenjuje ubistvo radi kažnjavanja za ubistvo⁶. Pod uticajem ovog učenja su pojedini prosvećeni vladari pristupili ukidanju smrtnu kaznu u svojim državama. Tako je smrtna kazna ubrzo ukinuta u Toskani (1786.g) i Austriji (1788.god), ali su te abolicije trajale kratko, samo po nekoliko

⁴ Roth, M., *Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor*, 13-22.

⁵ Još od rimskog doba, krivičnopravna nadležnost se zvala i „nadležnost za krv“, a krivično pravo – „pravo mača“. U nekim jezicima, sâm naziv za krivično pravo pokazuje da se tu radi o nečijoj glavi: na primer, na ruskom se krivično pravo zove уголовное, a i na beogradskoj Velikoj školi početkom XIX veka se predavalo kao uglavno pravo. Prosvetiteljski pokret u XVIII veku je podstakao korjenitu reformu srednjovjekovnog krivičnog prava, što je podrazumevalo i bitno ograničenje primjene smrtnu kaznu, a pojavio se i čitav pokret za njeno potpuno ukidanje (Dragičević Dičić, R., Janković, I. (2011). *Kažnjavanje i sprečavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja*. In: *Priručnik za sudije i tužioce*. Beograd, 35.)

⁶ Stanković, N. (2016), *Krivično pravo-opšti dio*. Brčko, 40.

godina⁷. Djelovanjem pokreta abolicionista je izazvana veoma široka diskusija o problemu smrtne kazne u kojoj su učestvovala različite profesije i koja je dovela do ukidaja smrtne kazne u nizu krivičnih zakonodavstava⁸. Mnoge su revolucije (Listopadska, Francuska) zagovarale ukidanje smrtne kazne, ali su im one na kraju opet postale glavno sredstvo borbe protiv političkih neprijatelja i neistomišljenika. Tako je u Francuskoj, u kojoj se za politički delikt koristila ponajviše giljotina kao metoda izvršenja, smrtna kazna je ukinuta za isti delikt tek velike 1848. godine, iako se kasnije opet povratila⁹. U Kraljevini Jugoslaviji kazna za politički delikt je zabranjena još u Vidovdanskom ustavu 1921.godine, ali je poslije „Obznane“ donesen Zakon o zaštiti javne sigurnosti i poretka u državi prema kojemu je pripadništvo „udruženju koje bi imalo za svrhu propagandu komunizma, anarhizma ili udruženja na nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti (čl.1.) bilo kažnjivo smrću ili kaznom do dvadeset godina zatvora (čl.2.)“¹⁰.

Takođe, veoma slikovit prikaz izvršenja smrtne kazne u XIX vijeku prikazao je I.Janković u svom djelu „Na belom hlebu, Smrtna kazna u Srbiji 1804-2002. godine“ gdje navodi sledeće: „smrtna kazna je u praksi postojala kao sredstvo pomoću kojeg se iskazivala lična moć, naročito kroz institut vanskudske egzekucije. Tako su, po pravilu, egzekucija izvršavane nad političkim protivnicima i/ili zarad ostvarenja materijalne koristi. Srbija je, u poređenu sa evropskim zemljama, u kojim je u to doba krivično pravo bilo predmet reformi, daleko zaostajala: procesnopravne odredbe su uključivale običaj i oslanjale se na iracionalna sredstva, a pribavljanje dokaza o nečijoj krivici se oslanjalo (i) na torturu (bataine, vezivanje, skraćivanje hrane, sna i vode...). Kazne su izvršavane javno, pred publikom, U toj javnoj predstavi kroz koju je na najvidljiviji način demonstrirana moć vladara, posebnu ulogu je imalo čitanje presude. Potom prisustvo dželata i na kraju (dugotrajno) izlaganje tijela, kome je bio uskraćen hrišćanski ukop...“.

Prvi svetski rat je zaustavio ovaj trend odumiranja smrtne kazne. S pojavom totalitarnih režima između dva svetska rata (fašizam, komunizam), primena smrtne kazne se ponovo širi i učvršćuje. Do konačnog preokreta dolazi u drugoj polovini XX veka, naročito u Evropi kada filozofi, socijalisti i pravni teoretičari počinju sve glasnije i sigurnije da se zalažu za tezu da je pravo na život opšte ljudsko pravo i da u tom kontekstu smrtna kazna nije održiva. Situacija se počela mijenjati nakon Drugog svjetskog rata, ali veoma sporo jer je do 1977.godine samo 16 država ukinulo smrtnu kaznu za sve zločine. Poseban značaj imao je Protokol br.6 iz 1983.godine uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, jer je tim dokumentom predviđeno ukidanje smrtne kazne. Do 1989. godine, smrtnu kaznu su potpuno ukinule sve zapadnoevropske države, a posle pada Berlinskog zida su im se priključile i istočnoevropske zemlje. Danas je ukidanje smrtne kazne uslov za članstvo u Savjet Evrope¹¹. Tako su u poslednje četiri decenije smrtnu kaznu ukinule sledeće zemlje: Portugal (1976.god) Danska (1978.god), Luksemburg (1979.god), Norveška (1979.god), Francuska (1981.god), Holandija (1982.god), Kipar (1983.god), Australija (1985.god), Irska (1990. god), Češka (1990. god), Slovačka (1990. god), Hrvatska (1990. god), Mađarska (1990. god), Švajcarska (1992.god), Grčka (1993.god), SR Jugoslavija

⁷ Dragičević Dičić, Janković, 36

⁸ Mitrović, Lj. (2012). *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*. Banja Luka, 93.

⁹ Marušić, B. (2016). Teorijski prijevori oko opravdanosti smrtne kazne. In: *Zbornik Pravnika 50, 1(100)*. Zagreb, 77.

¹⁰ Šeparović, Z. (1987). *O smrtnoj kazni*. Okrugli sto: Smrtna kazna i ustavne promjene, 1.

¹¹ Dragičević Dičić, Janković, 36.

(1993.god), Italija (1994.god), Španija (1995.god), Belgija (1996.god), Poljska (1997.god), Ukrajina (1999.god), Albanija (2000.god), Čile (2001.god), Srbija (2001.god)¹², Crna Gora (2002.god)¹³. U značajnom broju kaznenih zakonodavstava prethodno navedenih zemalja smrtna kazna za najteže oblike teških krivičnih djela zamjenjena je kaznom u doživotnom trajanju ili dugotrajnom kaznom zatvora u trajanju do 40 godina.

3. TEORIJSKE RASPRAVE OKO OPRAVDANOSTI SMRTNE KAZNE

Kao što je već navedeno, opravdanost postojanja smrtne kazne je bila, i još uvijek jeste, uzrok argumentovanih diskusija i rasprava pravnih teoretičara i šireg javnog mjenja, gdje se pojavljuju dvije oportunističke struje i to protivnici smrtne kazne (abolicionisti), s jedne strane, i pristalice, odnosno zagovornici iste (retencionisti) s druge strane.

Abolicionizam (lat.abolitio) u najširem smislu označava ideologiju, odnosno pokret čiji je cilj ukidanje nekog običaja ili zakonske odredbe koja se smatra nehumanom ili nemoralnom. Abolicionistički pokret na čelu sa Ćezarom Bekarijom se razvio u periodu između 1761. i 1764. godine i bio je pokret protiv smrtne kazne. Abolicionisti su se zalagali za totalno ukidanje smrtne kazne, jer su isticali da se kazna može izeći samo na osnovu zakona, a da država ne treba da primjenjuje ubistvo kao način kažnjavanja jer to nema za cilj popravljavanje učinioaca. Veliki broj pravnih teoretičara, koji su protivnici smrtne kazne, smatraju da je smrtna kazna nepotrebna, nepopravljiva, nije djeljiva, nije nužna, nepravedna i nehumana. U prilog ukidanju smrtne kazne ističu sledeće argumente:

- smrtna kazna ne utiče na smanjenje stope kriminaliteta;
- niko, pa ni država, nema pravo da raspolaže životima svojih građana (pravo na život je neotuđivo pravo čovjeka);
- smrtna kazna predstavlja negaciju mogućnosti popravljavanja čovjeka i nije u skladu sa preventivnom funkcijom kazne (pravo na život podrazumjeva šansu da se čovjek mijenja i popravlja);
- smrtna kazna je protivna stepenu razvoja današnje civilizacije i kulture (savremena država raspolaže širokim spektrom mehanizama i mogućnosti borbe protiv najtežih krivičnih djela);
- smrtna kazna nema preventivni učinak prema učiniocima najtežih krivičnih djela, već naprotiv vodi osuđenika u još teže psihičko stanje (lice koje zna da ga čeka smrtna kazna za već učinjeno krivično djelo, u opasnosti je i u izazovu da nastavi sa činjenjem kaznenih delikata pojačanim intenzitetom i bez imalo pokajanja i osvrtnja);
- Smrtna kazna je nepopravljiva u smislu situacija da je moguće da se desi da bude pogrešno izrečena na osnovu pogrešno izvedenih dokaza (sudska ubistva);
- Smrtna kazna je nehumana jer se dugo izvršavala na veoma surove načine koji su podrazumijevali prethodno mučenje (tzv.kvalifikovana smrtna kazna).

¹² Poveljom od 25. oktobra 2001. godine u Srbiji je ukinuta smrtna kazna i uvedena kazna zatvora u trajanju od 40 godina. U period od 1991. do 2002. godine izrečeno je 19 smrtnih kazni, od kojih nijedna nije izvršena. 14. februara 1992. godine u Somboru, streljan je Johan Drozdek, osuđen na smrt 1988. godine zbog silovanja i ubistva šestogodišnje djevojčice. I to je poslednja smrt uz asistenciju države u Srbiji. Poslednje presude koje nisu izvršene izrečene su 2001. godine. Svi osuđenici koji su osuđeni na smrtnu kaznu, pomilovani su zajedničkom Odlukom od 2. avgusta 2002. godine.

¹³ The Death Penalty in the OSCE Area, (1999), Wasaw.

Prema apsolutnim ili retributivnim teorijama cilj kazne jeste odmazda, odnosno represija društva prema učiniocu krivičnog djela. Prema ovim teorijama koje su i najstarije, kazna je sama sebi cilj, kazna je retribucija, učiniocu krivičnog djela se nameće trpljenje zla kao odmazda za zlo koje je on učinio drugome¹⁴. Činjenjem krivičnih djela učinilac nanosi zlo društvu, a društvo njemu vraća zlo primjenom kazne (otuda i pravičnost kazne kao i odmazde). Zlo koje se nanosi učiniocu primjenom kazne, on treba da iskusi kroz ispaštavanje¹⁵. Prema tome, retencionisti su oni koji smatraju da je smrtna kazna opravdana. Oni predstavljaju zagovornike smrtno kazne koji smatraju da ova kazna treba da postoji i bude propisana za opasne kriminalce, kao i za one nepopravljive povratnike. Retencionističko opravdanje smrtno kazne ogleda se u sledećim argumentima:

- smrtna kazna odvraća od novog zločina (smrtna kazna zaustavlja činjenje novih krivičnih djela, u prvom redu onoga koji bude pogubljen, a potom i druge jer jedino strah od smrti može uticati na pojedince da čine nova krivična djela);
- društvo koristi smrtnu kaznu kao sredstvo borbe protiv najopasnijih prestupnika kako bi sačuvalo svoje zakonom zaštićene vrijednosti i pravna dobra;
- smrtna kazna obezbjeđuje zadovoljenje porodici žrtve (ovo je relikv nekadašnje krvne osvete, koja još, nažalost, postoji kao živ običaj u nekim društvenim zajednicama kod nekih naroda);
- za neka najteža krivična djela koja su učinjena na posebno težak i svirep način, jedina odgovarajuća kazna je pogubljenje;
- smrtna kazna u nekim društvima je najbolji način da se uklone opasni kriminalci sa ulica kako bi se spriječile nove žrtve (recidivizam se desava u 60% slučajeva nakon izlaska iz zatvora, a nerijetko se dešava da zatvorenici nakon izdržane kazne zatvora, počine još teža krivična djela od prethodnih);
- smrtna kazna nalazi svoja religiozna opravdanja (Biblija: „Oko za oko“);
- smrtna kazna doprinosi bezbjednosti zatvora (npr. pogubljenje ubice bi isključilo mogućnost da isti, za vrijeme izdržavanja doživotne zatvorske kazne ubije nekoga od zatvorskog obezbjeđenja ili drugog zatvorenika).

Iz svega prethodno navedenog, postojanje argumentovanih razloga pristalica za i protiv postojanja smrtno kazne, jasno objašnjava aktuelno stanje rasprostranjenosti u prijenju smrtno kazne u krivičnim zakonodavstvima širom svijeta.

4. AKTUELNA SITUACIJA U SVIJETU DANAS – MEĐUNARODNI STANDARD I RASPROSTRANJENOST

Smrtna kazna je dugo vremena bila dio kaznenih sistema velikog broja zemalja kao glavna kazna i to kazna protiv života. To je najteža kapitalna kazna u svim kaznenim sistemima u kojima postoji¹⁶. Neki autori je definišu kao „simbol suverene moći države i njenog vladara (ili njenih) vlasti nad pojedincem“¹⁷. U teoriji se smatra da su imperije sklonije smrtno kazni, zato što imperije za razliku od modernih nacionalnih država nemaju nešto po čemu bi se ujedinile. Imperator drži živote u svojoj ruci, može pomilovati a može i da to ne uradi. Im-

¹⁴ Mrvić Petrović, N. (2007). *Krivično pravo. Opšti dio*. Beograd, 132.

¹⁵ Mitrović, 75.

¹⁶ Čejović, B. (1996). *Smrtna kazna u Jugoslaviji, Srbija i evropsko pravo, knjiga 1*. Kragujevac, 27-36

¹⁷ Janković, I. (2012). *Na belom hlebu, Smrtna kazna u Srbiji 1804-2002*. Beograd: Službeni glasnik – Clio.

perije to rade jer se drže stanovništvo u strahu i stalno moraju da misle na pobunu¹⁸. Za razliku od imperija, Evropska Unija i Savjet Evrope sebe definišu kao “zona bez smrtne kazne“, dok je abolicionizam jedna od najmanje upitnih vrijednosti koja povezuje Evropljane. Iako u evropskim zemljama već dugo nema smrtne kazne, 10. oktobar se svake godine obilježava kao Evropski (i svjetski) dan protiv smrtne kazne. Na taj dan vodeći političari Evropske Unije i Savjeta Evrope, kao i političari iz pojedinih država članica EU svojim izjavama potvrđuju odlučnost da se smrtna kazna nikada ne povrati a da želja za abolicijom postane globalna¹⁹. Bjelorusija je jedina zemlja u Evropi koja još uvijek primjenjuje smrtnu kaznu.

Iako je prve ideje o ukidanju smrtne kazne iznio Čezare Bekarije još u XVIII vijeku, poslednjih decenija su širom Evrope i Amerike osnovana mnoga društva i organizacije za borbu protiv smrtne kazne. Od međunarodnih nevladinih organizacija poznate su Amnesty International i Svjetska koalicija protiv smrtne kazne²⁰, a od međudržavnih organizacija Ujedinjene nacije i Savjet Evrope koje se zalažu za potpuno ukidanje smrtne kazne u zemljama gdje još uvijek postoji. Kancelarija UN za ljudska prava, sa svojim mandatom da promovise i štiti sva ljudska prava, se zalaže za univezalno ukidanje smrtne kazne. Taj stav zasniva se na fundamentalnoj prirodi prava na život, neprihvatljivom riziku pogubljenja nevinih ljudi i odsustvu dokaza da smrtna kazna odvarća od zločina. U skladu sa Rezolucijama Generalne skupštine, Kancelarija UN podržava sve države članice, civilno društvo, specijalne procedure UN, Komitet za ljudska prava i druge zainteresovane strane u kampanji i borbi za moratorijum na smrtnu kaznu i njeno konačno kidanje širom svijetu²¹.

Amnesty International takođe smatra da smrtna kazna krši ljudska prava, posebno pravo na život i pravo na život bez mučenja ili okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Oba navedena prava su zaštićena Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima koju su UN usvojile još davne 1948. godine, s tim da treba navesti i druge pravne instrumente, koje je usvojila međunarodna zajednica, a kojima se zabranjuje upotreba smrtne kazne:

- Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima²² (međunarodni dokument koji je donesen 15.12.1989. godine od strane Ujedi-

¹⁸ Dostupno na: <https://www.danas.rs> (4.4.2023).

¹⁹ Još jedan značajan datum koji se obilježava je 30. novembar jer se tada izvodi globalna akcija “Gradovi za svjetlost – gradovi protiv smrtne kazne“, kojom prilikom preko više stotina gradova učesnika posebno tim povodom osvjetle neki spomenik. To je simboličan način na koji gradovi pokazuju da se protive smrtnoj kazni i podržavaju urođeno i neotuđivo pravo na život. Pored osvjetljavanja spomenika, na taj dan gradske vlasti i nevladine organizacije prirede neki kulturni događaj posvećen ukidanju smrtne kazne (Dostupno na: <https://www.amnesty.org> (4.4.2023)).

²⁰ Svjetska koalicija protiv smrtne kazne osnovana je 13. maja 2002. godine u Rimu kao savez više od 160 nevladinih organizacija, advokatskih komora, lokalnih vlasti i sindikata. Nastala je kao rezultat posvećenosti potpisnika Završne deklaracije Prvog svjetskog kongresa protiv smrtne kazne koji je organizovla francuska nevladina organizacija Zajedno protiv smrtne kazne (ECPM) u Strazburu u junu 2001. godine. Cilj Svjetske koalicije je jačanje međunarodne dimenzije borbe protiv smrtne kazne, odnosno da se postigne univezalno ukidanje smrtne kazne. Da bi postigla svoj cilj, Svjetska koalicija se zalaže za definitivno ukidanje smrtnih kazni i pogubljenja u onim zemljama u kojima je smrtna kazna na snazi. U nekim zemljama, ona nastoji da postigne smanjenje upotrebe smrtne kazne kao prvi korak ka ukidanju. Dostupno na: <https://worldcoalition.org> (4.4.2023).

²¹ Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/topic/death-penalty> (10.4.2023).

²² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima je međunarodni ugovor Ujedinjenih nacija

njenih nacija i to sa ciljem ukidanja smrtno kazne);

- Protokol br.6 Evropske konvencije o ljudskim pravima (koji se odnosi na ukidanje smrtno kazne),
- Protokol br.13 Evropske konvencije o ljudskim pravima (koji se odnosi na ukidanje smrtno kazne u svim okolnostima);
- Protokol Američke Konvencije o ljudskim pravima o ukidanju smrtno kazne.

Iako u međunarodnom pravu egzistira stav da primjena smrtno kazne treba biti ograničena na najteže zločine, Amnesty kao organizacija smatra da smrtno kazna nikada nije rješenje²³.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u članu 6. propisuje da se u zemljama, gdje nije ukinuta smrtno kazna, smrtno presuda može izreći samo za najteže zločine, u skladu sa zakonom koji je bio na snazi u vrijeme kada je zločin bio počinjen i koji nije u suprotnosti s odredbama ovog Pakta niti sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ova kazna može biti primjenjena samo na osnovu konačne presude koju je donio nadležni sud. Dalje se u ovoj odredbi navodi da svako lice koje je osuđeno na smrt ima pravo da traži pomilovanje ili zamjenu kazne, što podrazumjeva da se amnestija, pomilovanje ili zamjena smrtno kazne mogu dati u svim slučajevima. Takođe prema ovoj odredbi, zabranjeno je pozivanje na bilo koji stav ove odredbe kako bi se odložilo ili spriječilo ukidanje smrtno kazne od strane bilo koje države koja je potpisnica ovog Pakta²⁴. Drugi fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima je bio otvoren za potpis bilo kojoj državi koja je potpisala Pakt. U članu 1. ovog Protokola se navodi da niko u nadležnosti države ugovornice ovog Protokola ne može biti pogubljen, odnosno da će države ugovornice preduzeti sve neophodne mjere u okviru svoje nadležnosti u cilju ukidaja smrtno kazne²⁵.

Protokolom br.6 o ukidanju smrtno kazne koji je donesen u Strazburu 28.04.1983. godine uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda²⁶, a koji se sastoji od 9 članova, države članice Vijeća Evrope sporazumjele su se sledeće:

- da se smrtno kazna ukida i da niko ne smije biti osuđen na takvu kaznu ili pogubljen (član 1. Ukidanje smrtno kazne);
- da neke države mogu zakonom predvidjeti smrtno kaznu za djela počinjena u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, ali da se takva kazna može primjeniti samo u zakonom određenim slučajevima s tim da države imaju obaveze upoznati glavnog sekretara Vijeća Evrope sa relevantnim odredbama tog zakona (Član 2.Smrtno kazna u vrijeme rata)²⁷.

koji je usvojen na Opštoj skupštini Ujedinjenih naroda 19.12.1966. godine, a stupio je na snagu 23.03.1976. godine. Ovim ugovorom države članice su se obavezale da će u svoja nacionalna zakonodavstva unijeti odredbe o građanskim i političkim ljudskim pravima, I to: pravo na život, pravo na slobodu vjeroispovjesti, pravo na slobodu govora, pravo na slobodu političkog udruživanja kao i pravo na pravično suđenje (vidi: <https://www.ombudsmen.gov.ba>)

²³ Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (10.4.2023).

²⁴ Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/medunarodnipakt%20b.pdf> (10.4.2023).

²⁵ Zakon o potvrđivanju Drugog fakultativnog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. *Službeni glasnik SRJ, Međunarodni ugovori*, broj: 4/2001.

²⁶ Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisana je u Rimu 4. 11. 1950. godine

²⁷ Evropska konvencija za ljudska prava sa protokolima, Evropski sud za ljudska prava, Vijeće Evrope, 38-41, Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_hrv.pdf

Protokolom br.13 o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima koji je donesen u Vilniusu 03.05.2002.godine uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koji se sastoji od 8 članova, države članice Vijeća Europe, uvjerene da je pravo svakoga na život osnovna vrijednost u demokratskom društvu i da je ukidanje smrtne kazne bitno za zaštitu ovoga prava i za puno priznavanje urođenog dostojanstva svih ljudskih bića, a primjećujući da Protokol br. 6 o ukidanju smrtne kazne ne isključuje smrtnu kaznu u odnosu na djela počinjena u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, su pokazale odlučnost preduzeti konačan korak u cilju ukidanja smrtne kazne u svim okolnostima. U skladu sa navedenim, sporazumjele su se da se smrtna kazna ukida i da niko ne smije biti osuđen na takvu kaznu ili pogubljen (član 1. Ukidanje smrtne kazne)²⁸.

Američka Konvencija o ljudskim pravima „Pakt iz San Hosea, Kostarika (B-32)“ koja datira od 22.11.1969.godine, u članu 4. Pravo na život (Poglavlje II – Građanska i politička prava) propisuje sledeće:

- Svako ima pravo da se njegov život poštuje i ovo pravo je zaštićeno zakonom i uopšte od trenutka začeća. Niko ne smije biti proizvoljno lišen života;
- U zemljama koje nisu ukinule smrtnu kaznu, ona se može izreći samo za najteža krivična djela i na osnovu pravosnažne presude nadležnog suda i u skladu sa zakonom kojim se takva kazna utvrđuje, donijetim prije izvršenja krivičnog djela. Primjena takve kazne neće se proširiti na zločine na koje se ona trenutno ne primjenjuje;
- Smrtna kazna se neće ponovo uspostaviti u državama koje su je ukinule;
- Ni u kom slučaju, smrtna kazna neće biti izrečena za politička ili srodna krivična djela;
- Smrtna kazna se neće izreći licima koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bila mlađa od 18 godina ili starija od 70 godina života, niti će se primenjivati prema trudnicama;
- Svako lice koje je osuđeno na smrt, ima pravo da podnese molbu za amnestiju, pomilovanje ili ublažavanje kazne što se može odobriti u svim slučajevima. Smrtna kazna se ne može izvršiti dok takav zahtjev čeka na odluku nadležnog suda²⁹.

Do 2021.godine je, prema izvještajima Amnesty International smrtna kazna u svijetu je ukinuta u velikom broju zemalja, a zemlje koje su ukinule smrtnu kaznu mogu se razvrstati u tri grupe i to:

- 1) zemlje koje su zakonski ukinule smrtnu kaznu za sve zločine (108 zemalja),
- 2) zemlje koje su ukinule smrtnu kaznu osim za najteže zločine, kao što su zločini počinjeni za vrijeme rata (8 zemalja) i
- 3) zemlje koje imaju propisanu smrtnu kaznu u zakonu ali je ne primjenjuju u praksi poslednjih 10 godina (29 zemalja).

Istovremeno, bez obzira na postojnaje relevantnih međunarodnih sporazuma, ova

(10.4.2023).

²⁸ Evropska konvencija za ljudska prava sa protokolima, Evropski sud za ljudska prava, Vijeće Evrope, 51-53. Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_hrv.pdf, (10.4.2023).

²⁹ Multilateral Treaties, Department of International Law, Organization of American States. Dostupno na: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (10.4.2023).

kazna postoji i izvršava se u velikim državnim sistemima (55 zemalja), a nerijetko se dešava da se podaci o broju izvršenih smrtnih kazni u godišnjim svjetskim izvještajima kriju ili su informacije nekih država veoma ograničene po ovom pitanju. Kada su u pitanju države koje su smrtnu kaznu zadržale u zakonima i koje istu primjenjuju u praksi (Japana, SAD, Kina, Libija, Saudijska Arabija, Iran, Sirija i dr.), svaka od tih država ima svoje specifičnosti kako u zakonskim propisima tako i u načinu izvršenja (metoda egzekucije). Prema podacima Amnesty International najčešće metode egzekucije koje su se primjenjivale u 2021. godini su: odsjecanje glave, vješanje, strijeljanje i smrtonosna injekcija.

Bjelorusija je jedina zemlja u Evropi koja još uvijek primjenjuje smrtnu kaznu. Prema članu 24. Ustava Republike Bjelorusije smrtna kazna može biti primjenjena kao izuzetna sankcija za neke posebne teške zločine dok se ne ukine³⁰. Krivičnim zakonom Republike Bjelorusije (član 175.) je propisano da se smrtna kazna izvršava streljačkim vodom bez prisustva javnosti, te da se ova kazna izvršava posebno za svakog osuđenog i bez prisustva drugih lica osuđenih na smrt³¹. Smrtna kazna je u ovoj državi zakonski predviđena za 13 krivičnih djela, i to: Pokretanje i vođenje agresorskog rata, Teroristički čin usmjeren protiv predsjednika strane države ili međunarodne organizacije, Akt međunarodnog teorizma, Genocid, Zločin protiv čovječnosti, Upotreba masovnog oružja za uništenje, Kršenje zakona i običaja ratovanja, Ubistvo pod otežavajućim okolnostima, Teroristički akt, Zavjera ili druge radnje preduzete u cilju oduzimanja državne vlasti, Teroristički akt usmjeren protiv države ili javnog funkcionera, Sabotaža i Ubistvo službenika organa unutrašnjih poslova. Neke grupe su izuzete od uzricanja smrtno kazne u krivičnom zakonodavstvu Bjelorusije kao što su žene koje su u vrijeme izvršenja krivičnog djela imale manje od 18 godina i lica koja su u vrijeme izricanja presude navršila 65 godina života. Predsjednik Bjelorusije je ovlaštenje da pomiluje upotrebio samo tri puta u periodu od 1994. do 2001. godine³². U izvještaju Savjeta za ljudska prava iz 2021. godine, od strane specijalnog izvjestioca Ujedinjenih nacija za stanje ljudskih prava u Bjelorusiji je ponovo sugerisano da ova zemlja treba da pokaže političku volju i da se uključi u edukaciju i zalaganje u korist ukidanja smrtno kazne, a da kao privremenu mjeru treba hitno uvesti moratorijum na njeno izvršenje³³.

Prema podacima Američkog Informativnog centra za smrtnu kaznu (DPIC)³⁴ za 2023. godinu, u SAD 27 država još uvijek ima smrtnu kaznu s tim da su tri države uvele moratorijum, dok 23 države su ovu kaznu ukinule³⁵. Američki Centar prikuplja i objavljuje detaljne statističke godišnje podatke o izvršenim pogubljenjima u SAD ali i o broju tzv. federalnih smrtnih kazni (karakteristično za SAD). Federalni sud na smrt je, kao državni i vojni sud, jedinstvena jurisdikcija dok se federalni osuđenici na smrt, uz poneki izuzetak, iz cijele zemlje smještaju u Jedinicu za specijalne pritvore u američkom zatvoru Terre Haute u In-

³⁰ The Death Penalty in the OSCE Area (2022), Background Paper 2022, OSCE (ODIHR),38-39.

³¹ FIDH – HRC “Viasna”. (2016). Death Penalty in Belarus: Murder on (Un)lawful Grounds, 64.

³² Amnesty International. (2021). Belarus: Rare clemencies overshadowed by latest suspected execution.

³³ UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in Belarus, 4 May 2021, A/HRC/47/49, 30.

³⁴ Death Penalty Information Center - Informativni centar za smrtnu kaznu je neprofitna organizacija koja je osnovana 1990. godine i bavi se analizom i prikupljanjem podataka i svih pitanja u vezi sa smtnom kaznom. Centar objavljuje godišnje izvještaje o smrtnoj kazni, naglašavajući značajne događaje i najnovije statističke podatke u SAD.

³⁵ Dostupno na: <https://deathpenaltyinfo.org/state-and-federal-info/state-by-state> (10.4.2023).

dijanju gdje se nalazi savezna komora smrti. Svaki slučaj federalne smrtne kazne odobrava Ministarstvo pravde u Vašingtonu u konsultaciji sa lokalnim Tužilaštvima Sjedinjenih država, dok u svakom okrugu slučajeve procesuiraju američki tužioc. Federalna smrtna kazna se primjenjuje u svih 50 država, odnosno na cijeloj teritoriji SAD, ali se relativno rijetko koristi (oko 45 zatvorenika je osuđeno na ovu smrtnu kaznu). Federalni zakon o smrtnoj kazni iz 1994. godine je proširio broj krivičnih djela na 60, što je izazvalo posebnu zabrinutost kod država koje su same odlučile da ukinu smrtnu kaznu u svojim zakonodavstvima³⁶. Većina država u SAD sprovodi pogubljenja po protokolu smrtonosne injekcije sa tri lijeka za razliku od drugih država u svijetu koje koriste samo jedan lijek. Protokol sa tri lijeka počinje sa anestetikom ili sedativom, nakon čega slijedi drugi lijek za paralizaciju zatvorenika i treći lijek, najčešće kalijum hlorid, da zaustavi srce zatvorenika. Osim smrtonosne injekcije, koja je od novembra 2020. godine u SAD bila jedini metod pogubljenja, doneseni su nove odredbe u okviru Kodeksa saveznih propisa kojima je proširen izbor načina izvršenja smrtne kazne, kao što su pogubljenje električnom stolicom, streljačkim vodom, gasom cijanovodnikom ili hipoksijom azota.

Japan je još jedna država čije zakonodavstvo propisuje smrtnu kaznu i koja ovu kaznu primjenjuje u praksi. Smrtna kazna se izriče pravosnažnom presudom od strane nadležnog suda, a njeno izvršenje naređuje ministar pravde pismenim naređenjem. U ovoj državi praksa je da protekne jako dug vremenski period od momenta pravosnažnosti presude do momenta egzekucije, nekada i preko 10 godina. Taj period je posebno težak za osuđenike jer ne postoje propisi koji određuju na koji način postupati sa zatvorenicima koji čekaju pogubljenje. Neki podaci svjedoče da se takvi zatvorenici nadziru u malim skućenim zatvorskim ćelijama dok im je kontakt sa spoljnim svijetom poprilično ograničen. Porodice osuđenika se ne obavještavaju o terminu egzekucije, čak i sami zatvorenici tu informaciju saznaju neposredno prije samog izvršenja. U Japanu se smrtna kazna izvršava metodom vješanja.

U Kini se smrtna kazna može izreći za veliki broj krivičnih djela, a metode egzekucije nisu iste prema bogatim i siromašnim slojevima. Lica koja pripadaju siromašnim slojevima se pogubljuju strijeljanjem, dok se kod egzekucije lica iz imućnih porodica upotrebljava smrtonosna injekcija. Postoje različiti podaci koji ukazuju na kontraverze u vezi izvršenja pogubljenja kao i izvještaji koji upozoravaju da država krije svoje statistike o broju egzekucija na godišnjem nivou. Slična situacija je u Libiji. Iako je u ovoj državi dugo vremena bilo najavljavana mogućnost da će doći do ukidanja smrtne kazne, do danas se to nije desilo. Naprotiv, ova kazna je propisana za puno krivičnih djela, pa čak i za trgovinu droge i alkohola što je protivno svim međunarodnim etičkim tendencijama i stavovima. U najvećem broju slučajeva, smrtna kazna se u ovoj državi izvršava metodom vješanja, dok se za pripadnike vojske primjenjuje metoda strijeljanja. U Saudijskoj Arabiji na smrtnu kaznu je moguće osuditi samo lica muškog pola i to za vjerska i neka društvena krivična djela kao i za seksualne zločine, dok se žene za ista krivična djela osuđuju na kaznu doživotnog zatvora.

Konstatujući ograničenja i zaštitne mjere u vezi sa upotrebom smrtne kazne koje je usvojila međunarodna zajednica, kao i Drugi fakultativni protokol koji ima za cilj ukidanje smrtne kazne, države članice OSCE preuzele su brojne obaveze u vezi sa smrtnom kaznom. U prvom redu to je razmjena informacija o pitanju ukidanja smrtne kazne, njene upotrebe

³⁶ Background on the Federal Death Penal, Death Penatly Information Centar, 1.

u javnosti i sačinjavanju godišnjih izvještaja. Tamo gdje je ova kazna još u upotrebi, države članice su se složile da se ona može izreći samo za najteža krivična djela i samo u skladu sa međunarodnim obavezama. Osim navedenih, druge obaveze članica OSCE-a u vezi sa primjenom smrtne kazne uključuju obezbjeđenje i zaštitu prava na život, prava na pravično suđenje, ali i apsolutnu zabranu mučenja i drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. U skladu sa navedenim obavezama i svojim mandatom, Kancelarija OSCE -a za Demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) prati trendove i nova dešavanja u vezi sa standardima i praksama ljudskih prava među državama članicama OSCE -a u vezi sa smrtnom kaznom. To znači da ODIHR svake godine sačinjava Osnovni dokument o smrtnoj kazni na području OSCE -a na osnovu podataka i informacija koje se prikupljaju iz svih 57 država članica tokom perioda izvještavanja, uključujući i informacije međunarodnih regionalnih tijela za ljudska prava, nevladinih organizacija i izvještaja medija. Bjelorusija i SAD su i dalje države koje učestvuju u radu ovog tijela a koje su zadržale primjenu smrtne kazne i u zakonu i u praksi³⁷. Takođe ODIHR se sve intenzivije u svom radu zalaže za ostvarivanje prava na efektivno zastupanje u slučajevima smrtne kazne u pravu i u praksi, što drugim riječima podrazumjeva učešće i angažovanje advokata prilikom suđenja i krivičnih postupaka. Ovo je gorući problem u pojedinim državama za koje se u praksi pokazalo da krše ovo pravo i da vrše određene zloupotrebe procesnih radnji prilikom suđenja kako bi se smrtna kazna izrekla u skladu sa političkim prilikama ili interesima državnih lidera.

Kao još jedno kršenje normi međunarodnog prava treba navesti provođenje smrtne kazna nad maloljetnim izvršiocima krivičnih djela. U nekim zemljama se dešava da se na smrtnu kaznu osude lica koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bila maloljetna, što je strogo zabranjeno međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima. Odredbe kojima se propisana zabrana smrtne kazne za lica mlađa od 18 godina nalaze se u sledećim međunarodnim dokumentima:

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (Član 6. stav(5) koji glasi: „Smrtna presuda ne može se izreći za zločine koje počine lica mlađa od 18 godina i ne može se izvršiti nad trudnim ženama”)³⁸,
- Američka konvencija o ljudskim pravima (Član 4. stav (5) koji glasi: „Smrtna kazna se neće izreći licima koja su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bila mlađa od 18 godina ili starija od 70 godina života, niti će se primenjivati prema trudnicama“)³⁹,
- Konvencija o pravima djeteta⁴⁰ (Član 37. stav (a) koji glasi: „Države-potpisnice će obezbijediti da nijedno dijete ne bude podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Ni smrtna kazna ni doživotna robija bez mogućnosti oslobađanja ne mogu se nametnuti kod prestupa koji su počinile osobe mlađe od osamnaest godina“)⁴¹.

Oko stotinu država koje su potpisnice nekog od prethodno navedenih međunarodnih sporazuma i čiji zakoni još uvijek predviđaju smrtnu kaznu za neka krivična djela, istovre-

³⁷ The Death Penalty in the OSCE Area (2022), Background Paper 2022, OSCE (ODIHR), 6-7.

³⁸ Dostupno na: <http://www.mhrr.gov.ba/pdf/medunarodnipakt%20b.pdf> (10.4.2023).

³⁹ Dostupno na: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (10.4.2023).

⁴⁰ Usvojena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 20. novembra 1989. godine

⁴¹ Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/konvencija-o-pravima-djeteta> (10.4.2023).

meno su usvojile zakone kojima se izričito zabranjuje egzekucija maloljetnih izvršilaca. Bez obzira što je veliki broj država izvršio reviziju svojim zakonodavstava i uveo zabrane pogubljenja maloljetnika, prema zvaničnim izvještajima svjetskim organizacija koje prate statistike, još uvijek postoji jedan broj država koji i dalje izvršava smrtnu kaznu nad maloljetnim izvršiocima. Tako Amnesty International u svom izvještaju o smrtnim kaznama u svijetu za 2021. godinu navodi da su vlasti u Iranu nastavile sa kršenjem dječijih prava jer su pogobile tri osobe koje su u vrijeme izvršenja krivičnog djela bile mlađe od 18 godina⁴².

5. ŠTA KAŽU STATISTIKE?

Prema zvaničnim statistikama Američkog Informativnog centra za smrtnu kaznu (DPIC) koji prikuplja i objavljuje detaljne statističke godišnje podatke o izvršenim pogubljenjima u SAD, do 9.marta 2023.godine pogubljeno 9 zatvorenika u 4 države (Texas 5, Oklahoma 1, Missouri 2 i Florida 1). U 2022.godini u SAD pogubljeno 18 zatvorenika u šest država (Arizona 13, Texas 5, Oklahoma 5, Missouri 2, Alabama 2 i Mississippi 1) a u 2021. godini je pogubljeno 11 zatvorenika u 5 država (Texas 5, Oklahoma 2, Missouri 1, Alabama 1, Mississippi 1 i 5 federalnih pogubljenja)⁴³.

Prema informacijama koje prikuplja Amnesty International a koje su dostupne javnosti, 108 zemalja je do kraja 2021.godine ukinulo smrtnu kaznu u svojim zakonodavstvima, dok je zabilježeno 579 pogubljenja u 2021.godini što je za 20% više u odnosu na 2020. godinu. Većina pogubljenja u toku 2021.godine dogodila su se u Kini, Iranu, Egiptu, Saudijskoj Arabiji i Siriji. Ova organizacija dalje navodi u svojim izvještajima da je Kina i dalje ostala vodeći svjetski „dželat“ ali da pravi obim upotrebe smrtne kazne u ovoj državi nije poznat jer se ovi podaci klasifikuju kao državna tajna. Globalna brojka kojom raspolaze ova organizacija za 2021.godinu je 579 ali se smatra da se istovremeno krije hiljade pogubljenja za koja se vjeruje da su izvršena u ovoj državi. Isto se navodi i za Sjevernu Koreju i za Vijetnam. U tim zemljama podaci o smrtnim kaznama takođe se svrstavaju u državne tajne ili su informacije o egzekucijama vrlo ograničene. Iza Kine, po broju egzekucije slijede Iran, Egipat i Saudijska Arabija. Dalje u Izvještaju ove organizacije za 2021. godinu se navodi da je zabrinjavajući porast smrtnih kazni i pogubljenja zabilježen tokom 2021.godine nakon što su sudovi oslobođeni COVID restrikcija. Nakon što su antipandemijske mjere koje su odložile mnoge sudske procese širom svijeta počele da popuštaju, tokom 2021.godine je izrečeno više do 2000 smrtnih presuda u 56 zemalja, što je za 40% više nego u 2020.godini. 314 ljudi je pogubljeno u Iranu, što je nakon 2017.godine najveći broj smrtnih kazni u ovoj državi. Ono što je još zabrinjavajuće u vezi sa situacijom u ovoj državi je činjenica da je značajan broj pogubljenja izvršen zbog počinjenih krivičnih djela u oblasti droge što opet predstavlja ozbiljno kršenje međunarodnog prava koje ovu kaznu dozvoljava samo za nateža krivična djela poput ubistava i sl. Takođe u Izvještaju se navodi da je porastao i broj žena koje su pogubljene od strane države, a iranske vlasti su nastavile sa kršenjem dječijih prava jer su pogubljene tri osobe koje su u vrijeme izvršenja krivičnih djela bile maloljetne. Trendu povećanja upotrebe smrtne kazne doprinijela je i Saudijska Arabija, na način da je u 2021.godini udvostručila broj pogubljenja u odnosu na prethodni period a sa istim trendom je nastavljeno i u 2022.godini (koliko je alarmantna situacija potvrđuje podatak da je u martu 2022.godine samo u jednom danu pogubljena 81 osoba).

⁴² Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/> (10.4.2023).

⁴³ Dostupno na: <https://deathpenaltyinfo.org/state-and-federal-info> (10.4.2023).

Značajna povećanja broja smrtnih kazni zabilježeni su u Somaliji, Južnom Sudanu, Jemenu, Demokratskoj Republici Kongo, Egiptu, Mjanmaru i Vijetnanu.

Tabela 1. Statistika o svjetskom broju pogubljenja i smrtnih kazni u periodu od 2015.-2021.godine

Godina	Broj pogubljenja	Broj izrečenih smrtnih kazni
2015.	1634	1998
2016.	1032	3117
2017.	993	2591
2018.	690	2531
2019.	657	2307
2020.	483	1477
2021.	579	2052

Statistika koja je navedena u tabeli 1. a koju je objavila Amnesty International, odnosi se na ukupan broj pogubljenja i izrečenih smrtnih kazni od 2015.godine u svijetu, s tim da to nije realna slika jer se kriju podaci o tamnoj brojci egzekucija u onim zemljama u kojima se podaci o smrtnim kaznama svrstavaju u državne tajne, odnosno gdje su takve informacije vrlo ograničene. Sve ove brojke govore o još uvijek velikoj upotrebi smrtne kazne na svjetskom nivou, iako se u medijskom prostoru konstatno mogu pronaći nove informacije o tendovima ukidanja ove kazne⁴⁴.

6. ZAKLJUČAK

Ukoliko se sumiraju sve prethodne pravne činjenice koje su obrađene u ovom radu, nameće se zaključak da smrtna kazna i dalje postoji u XXI vijeku, te da i dalje u svijetu egzistiraju pozitivna krivična zakonodavstva kojima se definiše uslovi i vrsta krivičnih djela za koja se može izreći smrtna kazna. Kao takva, ona će i dalje predstavljati krajnje specifičnu i najokrutniju zakonom predviđenu kaznu jer se sastoji u oduzimanju života osuđenog lica. Iako države Evropske Unije sebe definišu kao “zona bez smrtne kazne“ a abolicionizam smatraju jednom od najmanje upitnih vrijednosti koja povezuje Evropljane, najveće svjetske države, nažalost, još uvijek upotrebljavaju smrtnu kaznu za najteža krivična djela i na taj način pokazuju da nisu ujedinjene u ideji Povelje UN o najvišim standardima zaštite svih ljudskih bića.

⁴⁴ Kazahstan je u decembru 2021.godine usvojio zakon o ukidanju smrtne kazne za sve zločine koji je stupio na snagu u januaru 2022. godine; Parmalent u Sijera Leoneu je u julu 2021. godine jednoglasno usvojio zakon kojim se ukida smrtna kazna za sve zločine sa odloženim stupanjem na snagu; Vlada Papue Nove Gvineje je u januaru 2022.godine uvojila zakon o ukidanju smrtne kazne; U Centralnoafričkoj Republici i Gani zakonodavci su započeli sa procesom reformi u ovoj oblasti; Eksperti UN za ljudska prava su 11.4.2023.godine pozdravili odluku parlamenta Malezije da ukine obaveznu smrtnu kaznu u ovoj zemlji za mnoge teške zločine, što bi moglo da poštedi života 1300 zatvorenika osuđenih na smrt (Dostupno na: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/04/malaysia-un-experts-hail-parliamentary-decision-end-mandatory-death-penalty> (10.4.2023)).

Prema najrelevantnijim dostupnim podacima država u kojima smrtna kazna postoji, navodi se da se ova kazna izvršava bez mučenja, bezbolno i humano, dok se istovremeno Ujedinjene nacije i brojne druge međunarodne organizacije bezuslovno bore za njeno potpuno ukidanje i postojanje ističući stav da je nepojmljivo i neprihvatljivo da ovakva vrsta kazne bude izrečena od strane države jer je to prije svega u koliziji sa ljudskim dostojanstvom uzimajući u obzir da je život čovjeka najveća pravno zaštićena vrijednost. Ovo tim prije, što statistike već odavno dokazuju kako smrtna kazna ne utiče na smanjenje stope kriminaliteta u svijetu kao ni na pojavu novih savremenih oblika i trendova kriminaliteta. Još jedan opravdan argument u prilog potpunog ukidanja je „prijetnja smrtnom kaznom u neprikladne svrhe“ jer se u nekim zemljama upravo ova vrsta kazne koristi za određene vidove diskriminacije određenih slojeva društva koji su demonstranti, pristalice opozicionog političkog stava ili su pripadnice neke rasne, etničke, jezičke, vjerske ili druge manjine. Ukoliko se na prethodno navedeno nadoveže veoma ozbiljna teza da osuđeni na smrtnu kaznu mogu da postanu žrtve krivičnog postupanja pravosuđa koje nije uvijek savršeno uređeno, onda se težnja ka potpunom ukidanju smrtno kazne čini još prihvatljivija.

Poštujući relevantne međunarodne dokumente, u prvom redu Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima kojim je jasno je stavljeno do znanja da je smrtna kazna isključivo dozvoljena samo za zločine ekstremne težine, koji uključuju namjerno ubistvo, a nakon toga prihvatajući tezu da je smrtna kazna relikat iz prošlosti koji bi trebalo odbaciti, ukazuje da bi svakako orijentir budućeg djelovanja trebao biti konačno ukidanje smrtno kazne na globalnom nivou.

LITERATURA

Monografije, članci

- Čejović, B. (1996). *Smrtna kazna u Jugoslaviji, Srbija i evropsko pravo, knjiga 1*. Kragujevac.
- Dragičević Dičić, R., Janković, I. (2011). Kažnjavanje i sprečavanje mučenja i drugih oblika Zlostavljanja. In: *Pruručnik za sudije i tužioce*. Beograd.
- Janković, I. (2012). *Na belom hlebu, Smrtna kazna u Srbiji 1804-2002*. Beograd: Službeni glasnik – Clio.
- Jovašević, D., Stevanović, Z. (2007). *Pravni aspekti izvršenja krivičnih sankcija*. Beograd.
- Marušić, B. (2016). Teorijski prijevori oko opravdanosti smrtno kazne. *Zbornik Pravnik 50*, 1(100). Zagreb.
- Mitrović, Lj. (2012). *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*. Banja Luka.
- Mrvic Petrović, N. (2007). *Krivično pravo. Opšti dio*. Beograd. *Krivično pravo-opšti dio*. Brčko.
- Šeparović, Z. (1987). O smrtnoj kazni. Okrugli sto: *Smrtna kazna i ustavne promjene*.
- Stanković, N. (2016). *Krivično pravo-opšti dio*. Brčko.

Pravni izvori

- Amnesty International. (2021). Belarus: Rare clemencies overshadowed by latest suspected execution.
- Background on the Federal Death Penal. (2021). Death Penalty Information Center.
- FIDH – HRC “Viasna”. (2016). *Death Penalty in Belarus: Murder on (Un)lawful Grounds*.
- The Death Penalty in the OSCE Area. (2022). Background Paper 2022, OSCE (ODIHR). UN Human Rights Council, (2021), Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in Belarus, A/HRC/47/49.
- The Death Penalty in the OSCE Area. (1999) Wasaw.

Internet izvori

Capital Punishment. *Internet Encyclopedia od Philosophy*. Dostupno na: <https://iep.utm.edu/> (31.3.2023).

The Death Penalty in the XXI Century

Abstract: In relation to imprisonment and fines, which occupy a central place in most modern systems of criminal sanctions, there are still deep cross-sectional opinions of legal theorists and public opinion on the justification of the existence of the death penalty. Although in the last few decades it has been deleted from the punishment system in a large number of countries, at the same time the death penalty still exists in the criminal legislation of countries around the world. What do the latest statistics say about the number of death sentences carried out at the world level, how does the death penalty exist in criminal legislation where it exists and for which crimes it can be imposed, on the basis of which legal mechanisms it was abolished where it no longer exists, what are the arguments legal theorists who are still advocating for the abolition of this punishment and what are the justifications of its advocates, what forms of execution exist today, these are all questions whose answers will be addressed within the topic of this report.

Key words: death penalty, capital sanction, purpose of punishment, abolitionism, justification of capital sanction.

